

mainly in the sphere of schooling, theatre, music and fine arts. The role of "Prosvita" community is also researched.

Key words: West-Ukrainian People's Republic, State Secretary of education and religion, education, culture, theatrical, musical art, ukrainization of schooling, national minorities, Ukrainian inteligentsia, galizian theater, cultural-national revitalization, "Prosvita" society.

УДК 572.9

ББК 63.5

А.І. Випасняк

ТРАДИЦІЙНЕ СКОТАРСТВО УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ГАЛИЧИНИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ: КІЛЬКІСНО- ЯКІСНІ АСПЕКТИ

Стаття розглядає проблеми дослідження традиційного скотарства в Галичині. Скотарство належить до важливих складових української матеріальної культури. Автор подає перелік публікацій починаючи з ХІХ ст., які містять актуальний матеріал стосовно цієї проблеми. Такі дані є дуже важливі, оскільки дають змогу здійснювати не лише емпіричний, а й історичний аналіз традиційного скотарства в Галичині.

Ключові слова: Галичина, скотарство, матеріальна культура, традиції, експорт.

Традиційне скотарство – це одна з небагатьох тем в українській етнологічній науці, яка поки що не стала остаточно предметом окремого монографічного дослідження, проведеного на основі загальноукраїнського фактичного матеріалу.

Наявні розвідки – це, як правило, складові наукових і навчальних видань, причому, порівняно з рівнем з'ясування етнографічних особливостей інших явищ матеріальної культури, традиційне скотарство українців висвітлене в науковій думці значно слабше. Зокрема, на сучасному етапі розвитку української етнології дослідження традиційного скотарства в Україні зорієнтовано перш за все на з'ясування його регіональної специфіки. Тим більше, що сучасні глобалізаційні та модернізаційні процеси нівелюють традиційні галузі людської життєдіяльності, які поступаються місцем високоінтелектуальним технологіям. З огляду на це, на сьогодні значної актуальності набула потреба глибоко дослідити й узагальнити основні тенденції в розвитку традиційного скотарства в Галичині, висвітлити основні кількісно-якісні показники й узагальнити етнокультурні особливості, пов'язані зі скотарською галуззю. У вказаній статті основним завданням є висвітлення кількісних і якісних характеристик традиційного скотарства, а саме спроба з'ясувати масштаби та основні тенденції розвитку скотарства в Східній Галичині в кінці ХІХ – на початку ХХ століття.

В історичній та етнологічній літературі дана проблема підіймалась у працях М.Герасименка [2], В.Задорожного [5], С.Злупка [6], Ю.Кміта [7], Г.Ковальчака [8], І.Компанійця [9], О.Кондратюка [10], М.Кравця [11], В.Осечинського [15], В.Свежинського [17]. Проте найчастіше згадані дослідження не беруть до уваги етнокультурні особливості того чи іншого етнографічного району Галичини, розглядаючи виключно соціально-економічний аспект. Згадані дослідники займались проблематикою соціально-економічних відносин, у тому числі розвитку українського села, специфікою ведення господарства на Західній Україні загалом і в Галичині зокрема. Водночас для більшості цих робіт характерні: вивчення явища в статистиці, домінування емпіричного підходу, відсутність історико-етнографічного аналізу. Крім того, у разі досить детального висвітлення специфіки домашніх тварин у згаданих працях майже зовсім немає інформації про організацію та ведення господарства такого типу.

Лише завдяки зусиллям В.Кубійовича [12], М.Мандибурі [14], С.Павлюка [16], М.Тиводара [19] започатковано етнорегіональне дослідження скотарства. На сьогодні найкраще вивчений регіон Українських Карпат. З цього приводу на особливу увагу заслуговує монографія М.Тиводара “Традиційне скотарство Українських Карпат другої половини XIX – першої половини XX ст.: історико-етнологічне дослідження”, яка є першим в Україні комплексним дослідженням скотарської традиції населення карпатської зони Західного (Південно-західного) етнографічного регіону. Цінність зазначеної праці полягає в тому, що в ній уперше в українській етнологічній науці розроблено методику аналізу функціонування скотарської галузі як складника народної матеріально-побутової та духовно-традиційної культури.

Загалом практичне значення згаданих праць полягає в тому, що вони містять відомості, які значно розширюють дослідницьку тематику, доповнюють конкретним фактажем, при цьому дозволяють з’ясувати, застосовуючи компаративістські методи, етнокультурну специфіку цього виду заняття в сусідніх етнічних спільнот.

Скотарство було й залишається важливою галуззю сільськогосподарського сектора. Його динаміка, насамперед, залежить від природно-географічних умов території. Аналізуючи ландшафтні фактори Галичини, слід зазначити, що вони були сприятливими для скотарської галузі. Зокрема, наддністрянська низовина й Західне Поділля були ареалом розведення великої рогатої худоби (корів, волів, биків, телят). Передгірська й гірська частини Українських Карпат спеціалізувались на вирощуванні овець, кіз та меншою мірою корів. Зокрема, В.Шухевич зазначав, що гуцул найбільше дбає про худобу, “для неї жертвує власну вигоду, своє та дитий здоров’я” [20, с.62].

Дослідження даної проблематики традиційного скотарства українського населення Галичини (кінця XIX – першої половини XX ст.) неможливе без поєднання з проблематикою землеробства, аграрних відносин на теренах Галичини в цей історичний період. Проте скотарство в Галичині порівняно із землеробством мало менш важливе значення і, за винятком карпатської зони, було допоміжним заняттям.

Однак у певні історичні періоди під впливом тих чи інших соціально-історичних чинників значення скотарства як економічної ланки сільсько-господарського виробництва підсилювалось або послаблювалось. У другій половині XIX ст., а особливо на зламі XIX – XX ст. у зв'язку з аграрною кризою в Європі скотарство стало важливим аспектом економічної політики. З огляду на це, за сприянням австро-угорського уряду в Галичині було організоване Галицьке господарське товариство (ГТТ), яке опікувалось розвитком скотарської галузі в регіоні.

Активну позицію зайняв український провід, за ініціативи якого в Галичині розпочалось створення мережі господарських і кооперативних товариств. Найбільш впливовим серед них було товариство “Сільський господар”. Практичним у створенні відповідних економічних організацій було те, що в процесі здобуття освіти українським населенням відбувалось поширення інформації щодо доцільних форм господарювання. Зокрема, на сторінках українських господарських видань (“Економіст”, “Кооперативна Республіка”, “Кооперативне Молочарство”) подавалися корисні поради щодо ведення скотарства у формі кооперативу, особливо молочарства [13].

Важливу роль у розвитку скотарства відіграли значні соціально-економічні зміни та модернізаційні процеси другої половини XIX – початку XX ст. Характерний розвиток продуктивних сил спричинив до розведення не лише корів та овець, а й коней, биків і телят. Незначна увага надається розведенню волів. У цей час коні замінюють волів як тяглову силу. Особливого значення набуває селекційна робота, в якій перевага віддається племінній худобі.

Важливим показником розвитку капіталізму в землеробстві Східної Галичини було торговельне скотарство. При цьому головним продуктом, який призначався на місцевий і закордонний ринок, було м'ясо (таблиця 1). Експорт великої рогатої худоби в 1885–1887 рр. був важливою складовою соціально-економічного добробуту українців Східної Галичини.

Таблиця 1. Експорт ВРХ

Роки	Великої рогатої худоби, голів	Телят, голів	Разом, голів
1885	111404	61623	173027
1886	114195	91269	205464
1887	104238	101990	206228

До того ж частина експортованої худоби переганялась через угорський і сілезький кордони пішки (близько 5 тис. голів на рік). Головними місцями збуту були Нижня й Верхня Австрія, Угорщина, Моравія, Чехія та Сілезія. У 1887 р. кількість вивезеної худоби (на м'ясо) у дані частини Габсбурзької імперії становила 110081 голову. З цієї кількості на столицю припадало 61550 голів або 55,9% [26].

Загалом Галичина була важливим постачальником м'яса для столиці. Варто відзначити, що в Східній Галичині найбільша кількість м'яса йшла з таких населених пунктів, де були залізничні станції, зокрема з Калуша, Станіслава, Тлумача, Галича й Отинії, а худоби – зі Стрия, Букачівців, Станіслава, Креховичів, Коломиї і Снятина [25].

Це підтверджують тогочасні джерела. Одна з газет повідомляла, що з околиць Товмача, Отинії й Калуша щороку посилали близько 15 тис. голів телят до Відня й Будапешта. З початку XX ст. почалось активне піднесення динаміки продажу такого різновиду великої рогатої худоби, як воли. Їх щорічно по 4–5 вагонів відправляли на продаж до Відня. Також на продаж транспортували за кордон зі Східної Галичини відому симентальську породу корів, що в середньому оцінювалась 800 – 1000 зол. ринських [23].

З огляду на економічну доцільність торговельне скотарство стало важливою ланкою прибутків українських селян. Зокрема, у газеті “Господар и промьшленник” зазначалось, що в околицях Войнилова селяни утримують “постійно тільки корови, вони же і телята випасають. Є, отже, радше торговцем, як правильним годівником” [3].

Інша газета відзначала, що торгівля волами в Східній Галичині зосереджена в районі великих наддністрянських паш. Там же відбувались великі ярмарки, після яких худоба йшла на експорт [21].

І це не випадково, оскільки, як ми вже зазначали, цьому сприяли географічно-ландшафтні умови. Наддністрянська низовина була найбільшою в Східній Галичині, територія її була покрита буйними соковитими травами, що сприяло розвитку тваринницької галузі. З ранньої весни аж до пізньої осені тут випасали величезну кількість волів на продаж, купуючи їх спеціально для цього. Підприємці наймали пасовиська в землевласників на весь сезон випасу. Більш спроможні власники вважали вигіднішим здавати свої пасовиська в оренду, ніж перетворювати їх на сінокоси [11].

Значним районом торговельного скотарства були також Карпати. Узагалі тваринництво було тут провідною галуззю сільського господарства. Цьому сприяли полонини – високогірні або середньогірні пасовиська [11]. Слід відзначити, що полонинські господарства на відміну від наддністрянських характеризувалися замкнутим циклом виробництва тваринницької продукції.

Скотарством займалися всі верстви населення Галичини. Проте його економічну доцільність використовували середні й багаті землевласники, які володіли земельними наділами. Дрібні землевласники, які становили основну масу селянства, займалися скотарством переважно з потреб матеріально-побутової життєдіяльності. Безземельні селяни найчастіше наймалися у господарства матеріально спроможних землевласників і займалися випасом і відгодівлею тварин.

У деяких поміщицьких маєтках існував тваринницький напрям господарства, який у таких випадках шляхта вважала більш прибутковим, ніж зерновий. Наприклад, у маєтку К.Павликовського у с.Берестяни Самбірського повіту основна частина посівної площі була відведена під корми, не кажучи вже про докуповування в значній кількості концентрованих кормів. І цікаво зауважити, що коли поміщики майже поголовно скаржились тоді на низькі доходи від своїх маєтків, то К.Павликовський одержав у 1883 р. 8797 зол. ринських чистого доходу, головним чином завдяки раціонально веденому тваринництву, розрахованому на продаж худоби й молочних продуктів [24].

Проте основну частину доходу приносило поміщикам зернове господарство. У селян же дуже часто найважливішим джерелом доходу була худоба. Наприклад, селяни с.Камінна Надвірнянського повіту продавали щороку худоби на суму 30–40 тис. зол. ринських. Це пояснюється наявністю в галицьких поміщиків ледве 14% усіх коней, 10% великої рогатої худоби й ще меншої кількості овець і свиней [18].

За даними газети “Rolnik”, щорічний експорт телят із Галичини залізницями в середині 80-х рр. XIX ст. збільшився на 20 тис. голів, а експорт волів зменшився на 5 тис. голів [26]. Це сталося внаслідок закриття австрійським урядом російсько-австрійського й румунсько-австрійського кордонів для експорту російської й румунської худоби (у тому числі волів на відгодівлю), а також значно вищих цін на ринку на телятину, ніж на волове м'ясо [11].

Розглянемо групування господарств за кількістю худоби. У 1890 р. кількість господарств Галичини з кількістю коней від 1 до 2 становило 251925 або 81,7%, від 3 до 5 – 51499 (16,7%), від 6 до 10 – 2272 (0,7%), від 11 до 20 – 829 (0,3%), від 21 до 50 – 1370 (0,4%), понад 50 – 431 (0,2%). У свою чергу для порівняння на Буковині дані показники становили відповідно 16611 (87,2%), 1942 (10,3%), 220 (1,2%), 61 (0,3%), 58 (0,3%), 24 (0,1%).

Відповідно в Галичині господарства з кількістю великої рогатої худоби від 1 до 2 голів становили 371672, від 3 до 5 – 250090, від 6 до 10 – 52479, від 11 до 20 – 4984, від 21 до 50 – 1449, понад 50–1446, а на Буковині – відповідно 31 343, 19093, 5676, 854, 353, 119 [11, с.31].

Таблиця 2. Кількість ВРХ у господарствах Галичини й Буковини

	1–2 голів худ.	3–5 голів худ.	6–10 голів худ.	11–20 голів худ.	21–50 голів худ.	Більше 50 голів худ.
Галичина	371672	250090	52479	4984	1449	1446
%	54,5%	36,7%	7,7%	0,7%	0,2%	0,2%
Буковина	31343	19093	5676	854	353	119
%	54,6%	33,2%	9,9%	1,5%	0,6%	0,2%

У 1902 р. у Галичині було 61,5% загальної кількості господарств без коней, 14,6% без корів, 49,2% без свиней, а на Буковині – відповідно 70,9%, 35,3% і 47,7% [11, с.35].

Таким чином, дані статистичні розрахунки свідчать про абсолютне переважання дрібних селянських господарств, які займалися скотарством. Зокрема, у Галичині кількість господарств, у яких налічувалось від 1 до 5 голів великої рогатої худоби, становила 621762 одиниць або 91,2%.

Цікаві з приводу неоднорідного складу сільського населення свідчення тогочасної преси. “У Вікні, Скалатського повіту, – писала газета “Батьківщина”, – лише три господарі мають до 30 моргів, а більша часть селян має 4 до 8 (моргів), але багато є таких, що мають 1 до 2 морги, а кількадесят зовсім безрільні. У безрільних халупників дома велика біда, нагі стіни і кілька дощок замість ліжка. Ні постелі, ні біля, ні знарядь домашніх” [1].

На початок ХХ ст. кількість худоби значно зросла. Згідно з матеріалами перепису худоби, проведеного в 1900 р., її чисельність була такою: коней – 868 тис., великої рогатої худоби – 2178 тис., овець – 437 тис., безрогої – 1254 тис. [22, с.314]. Так, лише кількість великої рогатої худоби за десять років (1890 – 1900 рр.) зросла з 682120 до 2178000 голів, або на 68,7%.

Таким чином, у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. традиційне скотарство було важливою галуззю сільського господарства. Соціально-економічні зрушення сприяли внесенню новітніх моментів у господарюванні (селекція, ветеринарна служба, інтенсивні способи доглядання за худобою). Попри переважання в занятті скотарством дрібнотоварних тенденцій, це аж ніяк не впливало на зростаючі рівні експорту худоби або м’яса.

1. Батьківщина. – 1892. – 16 жовтня.
2. Герасименко М.П. Аграрні відносини в Галичині в період кризи панщинного господарства. – К.: Вид-во АН УРСР, 1959. – 304 с.
3. Господар и промышленник. – 1886. – 1 декабрь.
4. Діло. – 1912. – Ч.5–7.
5. Задорожній В.Є. Товарне виробництво і торгівля на західноукраїнських землях (кінець ХVІІІ – перша половина ХІХ ст.). – Львів.: Вища школа, 1989. – 152 с.
6. Злупко С.М. Ідейна боротьба навколо аграрного питання в Галичині (кінець ХІХ – початок ХХ століття). – Львів: Вища школа, 1960. – 83 с.

7. Кміт Ю. Із сільських відносин у Галичині ХІХ віка // Записки НТШ. – 1903. – Кн. ІV. – Т. LIV. – С. 1–8.
8. Ковальчак Г. Економічний розвиток західно-українських земель / АН УРСР, Інститу суспільних наук. – К.: Наукова думка, 1988. – 249 с.
9. Компанієць І.У. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку ХХ ст. (1900–1919 рр.). – К.: Вид-во АН УРСР, 1960. – 370 с.
10. Кондратюк О.В. Галичина у ХІХ ст.: Соціально-економічне, правове та внутрішньополітичне становище / О.В.Кондратюк, П.М.Лепісевич. – Львів: Априорі, 2004. – 60 с.
11. Кравець М.М. Селянство Східної Галичини і Північної Буковини в другій половині ХІХ ст. – Львів: Вид-во Львівського університету, 1964. – 236 с.
12. Кубійович В. Пастушество Буковини // Праці географічної комісії НТШ у Львові. – Львів, 1935. – Вип. 1. – С. 25–128.
13. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (ХІХ ст. – 1939 р.). – Івано-Франківськ, 1993. – 200 с.
14. Мандибура М.Д. Полонинське господарство Гуцульщини другої половини ХІХ – 30-х років ХХ ст. – К.: Наукова думка, 1978. – 111 с.
15. Осечинський В. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму. – Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1954. – 188 с.
16. Павлюк С.П. Традиційне хліборобство України: агро-технічний аспект. – К.: Наукова думка, 1982. – 224 с.
17. Свежинський В.П. Аграрні відносини у Західній Україні в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. – Львів: Вид-во Львівського університету, 1966. – 192 с.
18. Свобода. – 1899. – 28 травня.
19. Тиводар М. Традиційне скотарство Українських Карпат другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст.: історико-етнологічне дослідження. – Ужгород: Карпати, 1994. – 556 с.
20. Шухевич В. Гуцульщина. – Львів, 1899. – Т. I – II. – 350 с.
21. Czas. – 1860. – 27 września.
22. Bujak Fr. Galicya. – Warszawa: Księgarni pod firmą E. Wende i spółka, 1908. – Т. I. Kraj, ludność, społeczeństwo. Rolnictwo. (Lwów nakładem księgarni H. Altenberga). – 562 s.
23. Heimat Galizien. Ein Gedenkbuch. Unter Mitwirkung von Katharine Bechtloff, Johann Bill, Jacob Enders, Emil Landenberger, Josef Lanz, Wilhelm Sepp Muller und Johann Strohal zusammengestellt von Dr. Juliys Kramer / Herausgegeben vom Hilfskomitee der Galiziendeutschen 1965. – 560 s.
24. Rolnik. – 1884. – 30 sierpnia.
25. Rolnik. 1887. – 9 lipca.
26. Rolnik. – 1888. – 5 maja.

The article deals with the problem of research of the traditional cattle-breeding in Halychyna. The cattle-breeding belongs to important parts of the Ukrainian culture. The author represents the list of proceedings beginning from the XIX century, which contains actual material concerning this problem. These data are very important, because they enable not only empiric but also historical analysis of the traditional cattle-breeding in Halychyna.

Key words: Halychyna, cattle-breeding, material culture, traditions, export.